

อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม* BUDDHIST INFLUENCES APPEARING IN PRASAT TA MUEN THOM

พระปลัดสมหมาย ใจงาม¹ พระครูสุตธรรมาภีรต² พระครูสุตมัทธมนานุกิจ²
พระครูสังฆรักษ์อนันต์กิตติ์ สัจจญาโณ (พฤตธีร)² พระมหาวิรุฬหจิต นริสโร (เชนรัมย์)²

PhrapaladSommai Jaingam¹ Phrakhusutathammapirot² Phrakhrusutamatchimanukit²
Phrakhrusangharak Anankit Saccañño (Phruettirat)² PhramahaWirunchit Narissaro (Chenram)²

โรงเรียนปริยัติโกศลวิทยา จังหวัดสุรินทร์, ประเทศไทย¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย²

Pariyatikoson Wittaya School Surin Province, Thailand¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand²

Corresponding Author, E-mail: phrasommai2407@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทตาเมือนธม 2) ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม และ 3) วิเคราะห์อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปราสาทตาเมือนธมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-17 ตัวปราสาทประกอบด้วยปราสาทประธานและอาคารบริวาร รวมทั้งบรรณาลัยและระเบียงคดล้อมรอบ มีลักษณะโดดเด่นคือ การหันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งแตกต่างจากปราสาทขอมทั่วไป ที่มักหันไปทางทิศตะวันออก พัฒนาการของปราสาทสะท้อนให้เห็นถึงการซ่อมสร้างซ้ำบนพื้นที่เดิม หรืออาจมีการนำชิ้นส่วนโบราณมาประกอบใหม่ตามคติความเชื่อและเหตุผลทางพิธีกรรม 2) ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม พบจากจารึก ปรากฏคำว่า “คุณธรรม” และ “นรก” ซึ่งแม้ปราสาทจะมีฐานความเชื่อในศาสนาฮินดู แต่คำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะในแง่ของหลักกรรม วิบาก และโลกหลังความตาย และ 3) วิเคราะห์อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม แนวคิดเรื่อง “คุณธรรม” สามารถตีความได้ตามหลักมรรค 8 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ขณะที่ “นรก” สื่อถึงผลแห่งการกระทำอันชั่วร้ายที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องนรกภูมิตามไตรภูมิ อันปรากฏทั้งในคติพุทธและฮินดู สะท้อนการหลอมรวมของความเชื่อทั้งสองศาสนาในพื้นที่ชายขอบอารยธรรมอย่างแนบเนียน

*Received: 1 April 2025; Revised: 10 July 2025 ; Accepted: 22 August 2025

คำสำคัญ: ความเชื่อ, ปราสาทตาเมือนธม, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article aims to examine: 1) the architectural forms, meanings, development, and religious concepts underlying the construction of Prasat Ta Muean Thom; 2) the manifestations of Buddhist beliefs found within the site; and 3) the influence of Buddhism as reflected in the architecture and inscriptions of Prasat Ta Muean Thom. This qualitative research collected data through documentary analysis and in-depth interviews with key informants. The data were analyzed using descriptive methods.

The findings reveal that: 1) Prasat Ta Muean Thom was originally a Hindu sanctuary affiliated with Shaivism, constructed during the 15th–17th Buddhist centuries. The temple complex comprises a main sanctuary, auxiliary structures, a library, and a surrounding gallery. A distinctive feature is its south-facing orientation, which contrasts with the typical east-facing Khmer temples. Its architectural development indicates repeated reconstruction on the original site or the reassembly of ancient elements in accordance with ritualistic beliefs and religious practices. 2) Buddhist beliefs at the site are evidenced by inscriptions containing the words “virtue” (*khunatham*) and “hell” (*narok*). Although rooted in Hinduism, these terms reflect the influence of Buddhist doctrines, particularly the concepts of karma, its consequences, and the afterlife. 3) The Buddhist influence can be interpreted through the concept of *khunatham* as aligned with the Noble Eightfold Path—central to Buddhist practice—while *narok* corresponds to beliefs in realms of suffering found in both Buddhist and Hindu cosmologies. This demonstrates a syncretic integration of the two belief systems in this frontier zone of civilization.

Keywords: Belief, Buddhism, Ta Muen Thom castle

บทนำ

บริบทความเป็นมาบริเวณเป็นที่ตั้งจังหวัดสุรินทร์ มีร่องรอยของอารยธรรมการก่อสร้างศาสนสถานกลุ่มปราสาทขอมในลักษณะต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายแห่ง ซึ่งอารยธรรมการก่อสร้างเหล่านี้มีการสร้างขึ้นในอาณาจักรขอมโบราณ จากการสืบค้นในเบื้องต้น พบว่า อารยธรรมการก่อสร้างศาสนสถานกลุ่ม

ปราสาทขอมเหล่านี้ได้มีมาก่อนที่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาทวีปจะเข้ามาสู่ประเทศไทย และเผยแพร่เข้ามาสู่อาณาจักรเขมรซึ่งเป็นจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันเหล่านี้ ได้สะท้อนให้เห็นอารยธรรมขอมหรือเขมรในอดีตก่อนที่จะมีชุมชนแถบนี้ที่จะรับเอาอารยธรรมแบบพุทธ อย่างน้อยก่อนพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นไป (ชะเอม แก้วคล้าย, 2528) โบราณสถานที่เป็นศาสนสถานเหล่านี้ ได้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ภูมิธรรม และภูมิปัญญา ของกลุ่มคนในชุมชนแถบนี้ที่มีต่อศาสนาได้เป็นอย่างดี การแผ่ขยายเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา ตั้งแต่ พ.ศ. 800 เป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2550) ทำให้ความคิดและความเชื่อของคนแถบนี้เปลี่ยนไปตามโลกทัศน์แห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท ในช่วงที่ผ่านมานักวิชาการไทยส่วนหนึ่งได้ทำการศึกษาสืบค้นและบันทึกเรื่องราวความเป็นมาของโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ แต่การสืบค้นพระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธมยังมีอยู่จำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาสืบค้นในมิติอื่นในการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดสุรินทร์ และใช้ในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นระดับจังหวัดและระดับประเทศต่อไป (สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, 2522)

ความสำคัญของปัญหาที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดสุรินทร์ คือ มีโบราณสถานจำนวนมากในอาณาบริเวณพื้นที่ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลเบื้องต้น ปราสาทขอมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดคุณค่าและมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างมาก เห็นได้จากคำขวัญของจังหวัดสุรินทร์ คือ “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย รวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” เห็นได้ว่า จังหวัดสุรินทร์ได้นำคำว่า “ปราสาท” เข้าใส่ไว้ในคำขวัญของจังหวัดด้วย คณะผู้วิจัยมีความสนใจ “รูปแบบ ความหมาย และพัฒนาการ คติการสร้างในปราสาทตาเมือนธมเป็นอย่างไร พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม และพระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทตาเมือนธม
2. เพื่อศึกษาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นรูปแบบการเป็นกรวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร ศึกษาภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กับกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1 การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

การค้นหาค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 หนังสือ วิทยานิพนธ์ เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นของความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

1.2 การวิจัยภาคสนาม (Field Research)

การบันทึกการค้นคว้าจากเอกสารและข้อมูลในพื้นที่ภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในประเด็นที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

2. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้นำชุมชน-ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มประชาชนทั่วไป ที่มีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก 2 กลุ่ม ดังนี้

2.1 กลุ่มเป้าหมาย มี 6 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา
2. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี
3. กลุ่มพระสงฆ์
4. กลุ่มนักวิชาการ
5. กลุ่มผู้นำชุมชน-ปราชญ์ชาวบ้าน
6. กลุ่มประชาชนทั่วไป

2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก มีอยู่ 6 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน 4 รูป/คน
2. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี	จำนวน 3 รูป/คน
3. กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน 6 รูป/คน
4. กลุ่มนักวิชาการ	จำนวน 14 คน
5. กลุ่มผู้นำชุมชน-ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 11 คน
6. กลุ่มประชาชนทั่วไป	จำนวน 11 คน

รวมเป็น 49 รูป/คน

3. เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 แบบ ได้แก่ แบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เมื่อสร้างเครื่องมือทั้ง 3 แบบสำเร็จแล้วจึงนำไปสู่การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือก่อนการนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง ซึ่งได้ดำเนินการดังนี้

3.1 แบบบันทึกเชิงเอกสาร เป็นการบันทึกข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

3.2 แบบบันทึกการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) เป็นการบันทึกข้อมูลการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม และข้อมูลที่ได้จากการสังเกตจะนำไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ต่อไป

3.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นการบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

การพัฒนาเครื่องมือ นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิจัย เพื่อเป็นการตรวจสอบและแก้ไขเพิ่มเติมข้อความให้ครอบคลุมเนื้อหาและรัดกุมยิ่งขึ้น แล้วนำเครื่องมือที่แก้ไขปรับปรุงแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบหาความเที่ยงตรงของเนื้อหาและความถูกต้องเหมาะสม ของภาษาที่ใช้โดยการจัดทำหนังสือ ขอความอนุเคราะห์ในการพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย จากผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ไปยังผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน ดังนี้

1) ผศ.ดร.กังวล ศักขิมา อาจารย์ คณะโบราณคดี ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร

2) ผศ.ดร.บุญญิตี สาลี อาจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก สาขาวิชาภาษาและวัฒนธรรมเขมร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

3) ผศ.บรรจง โสดาดี อาจารย์ประจำ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือทั้ง 3 แบบ ได้แก่ แบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เพื่อนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 การบันทึกเชิงเอกสาร การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

4.2 การสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

4.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม จากการเก็บข้อมูลจากการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) ใช้กระบวนการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ การตีความ และเปรียบเทียบ ข้อมูลจากการสังเกต (แบบมีส่วนร่วม) และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ใช้กระบวนการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ การตีความ และเปรียบเทียบ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยทำการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เนื่องจากความน่าเชื่อถือของการวิจัยเชิงคุณภาพ ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจัยและข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการสามเส้า (triangulation) คือ บุคคล สถานที่ และเวลาแตกต่างกัน โดยการควบคุมคุณภาพของการจดบันทึก/บันทึกภาพและเสียง โดยการจดบันทึกอย่างละเอียดและทันทีที่มีการสัมภาษณ์

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก มีดังนี้

1) รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทตาเมือนธม

รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทตาเมือนธม จากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก มีดังนี้

ก. รูปแบบของปราสาทตาเมือนธม

ปราสาทตาเมือนธม มีรูปแบบเป็นเทวาลัย (เทวสถาน) สถานที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (พระอริการอานวทยัย สิริธมโม, 2567) โดยมีปราสาท 3 หลัง ประกอบไปด้วยปราสาทประธานมีขนาดใหญ่ที่สุดอยู่ตรงกลาง ปราสาทอีก 2 หลังอยู่ถัดไปด้านหลังทางขวาและซ้าย ตัวปราสาทสร้างด้วยหินทรายหันหน้าไปทางทิศใต้ ภายในปราสาทประธานปรากฏหลักฐานที่สำคัญ คือ ศิวลึงค์ที่สกัดจากหินธรรมชาติ และมีท่อโสมสูตรหรือท่อระบายน้ำมนต์จากการสักการะศิวลึงค์ ต่อจากปราสาทประธานไปยังสระเปียงคดด้านทิศตะวันออก นอกจากนี้ ยังมีบรรณาลัย 2 หลัง สร้างด้วยศิลาแลง อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน และมีสระเปียงคดสร้างด้วยหินทรายล้อมรอบอาคารทั้งหมด มีสระน้ำอยู่ภายนอกสระเปียงคด ทางด้านทิศเหนือ กรูด้วยศิลาแลง (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไพรลดา, 2537)

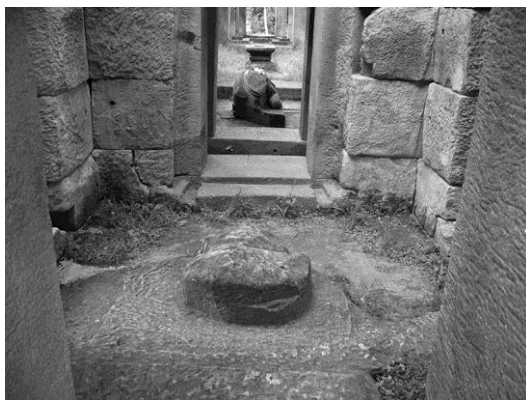

ภาพที่ 1 ปราสาทตาเมือนธม (เทวสถาน ศาสนาพราหมณ์ฮินดู) จังหวัดสุรินทร์
ที่มา: <https://shorturl.asia/UhJky>

ข. ความหมายของปราสาทตาเมือนธม

ปราสาทตาเมือนธม หมายถึง ปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในปราสาทตาเมือนธม (ธม เป็นภาษาเขมร แปลว่า ใหญ่) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 15-17 ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของ “สวयัมภูศิวลึงค์” และเป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ตัวปราสาทตาเมือนธมหันหน้าไปทางทิศใต้ (เฉลิมชัย โสมยา, 2567) ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก รับกับเส้นทางที่มาจากเมืองพระนครผ่านมาทางช่องทางตานี้ ปราสาทตาเมือนธมประกอบด้วยปราสาทประธาน มีอาคารอื่น คือปรางค์ก่อด้วยหินทราย 2 หลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน มีบรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคดทางทิศเหนือ มีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง

ติดแนวชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นโบราณสถานแบบขอม 3 หลัง ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ปราสาทตาเมือนธมอยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนโต๊ดไปทางทิศใต้ ประมาณ 800 เมตร (บุปผา วาสนา, 2567)

ภาพที่ 2 สวัยมภูติวิลิ้งค์ ในปราสาทตาเมือนธม อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

ที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_10813

ค. พัฒนาการของปราสาทตาเมือนธม

จากจารึกปราสาทตาเมือนธม 1 (สร.13) จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 แต่นักโบราณคดีกำหนดอายุปราสาทตาเมือนธมให้อยู่ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-17 ตามข้อความจารึกปราสาทตาเมือนธม หลักอื่น ๆ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาว่า ปราสาทตาเมือนธมควรมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่เท่าใด แนวทางการวินิจฉัยที่เป็นไปได้มี 2 ลักษณะ คือ

1) ปราสาทตาเมือนธมได้สร้างมาก่อนแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 แต่ได้ชำรุดพังทลายลง จึงได้ ทำการก่อสร้างขึ้นใหม่ในสถานที่เดิม เพราะทราบว่า แผ่นศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม 1 ได้ขุดพบที่ฐานล่างของปราสาท ลักษณะของแผ่นจารึกถูกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม แสดงว่า แผ่นศิลาดังกล่าวมิใช่ชิ้นส่วนในการก่อสร้างปราสาทหลังใหม่ แต่ถูกเจาะเพื่อวางฐานของปราสาทหลังใหม่ ซึ่งสร้างบนพื้นที่ของปราสาทหลังเดิม โดยนัยนี้แสดงว่า ปราสาทตาเมือนธมได้มีมาก่อนแล้ว ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 แต่ได้ชำรุดพังทลายลง จึงสร้างขึ้นใหม่ในสถานที่เดิม

2) เป็นไปได้ว่า ปราสาทตาเมือนธมได้สร้างในพุทธศตวรรษที่ 15-17 ตามหลักฐานทางโบราณคดี แต่ได้ชนแท่งศิลาจากที่อื่นมาถมเป็นฐานรอง ศิลาที่เป็นฐานรองเหล่านี้นมีแผ่นศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม 1 ติดมาด้วย จึงทำให้เข้าใจเสมือนว่า เป็นหลักฐานการสร้างปราสาทตาเมือนธมมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จากการวินิจฉัยทั้งสองแนวทาง ผู้อ่านแปลจารึกไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าแนวทางใดน่าจะถูกต้อง ที่สุดแต่ละจะวิเคราะห์ข้อความของจารึก และจารึกอื่น ๆ ประกอบเพื่อหาแนวโน้มความเป็นไปได้ว่าแนวทางใดน่าจะถูกต้องที่สุด (ชะเอม แก้วคล้าย, 2565)

ง. คติการสร้างปราสาทตาเมือนธม

ปราสาทตาเมือนธม สร้างจากคติความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15-17 (เฉลิมชัย โสมยา, 2567) ซึ่งเก่าแก่กว่าปราสาทตาเมือน (บายกริม) และปราสาทตาเมือนโต๊ด และเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในปราสาทตาเมือนธม ปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในปราสาทตาเมือนธม (ธม เป็นภาษาเขมร แปลว่า ใหญ่) (พระครูสมุห์เคื่อน ปนฺนิตโต, 2567) ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขา สร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของ “สวยมภูศิวลึงค์” และเป็นທີ່สำหรับประกอบพิธีกรรม ตัวปราสาทตาเมือนธมหันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก รับกับเส้นทางที่มาจากเมืองพระนครผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ (บุปผา วาสนา, 2567)

2) ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

เนื้อความในศิลาจารึก ปราสาทตาเมือนธม 5 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 16-19 ว่า “พระองค์ผู้ปรากฏด้วยเครื่องป้องกันคือคุณธรรม ผู้มีความภักดีที่ชำระแล้ว ได้ประกาศอุปการคุณของพระศรี ด้วยความบริสุทธิ์จึงได้รับพระนามว่า ศรีสุริยวรมัน ขอผู้ทำลายฐานที่ก่อไว้นี้ พร้อมกับญาติพวกพ้องทั้งปวง จงตกนรกขุมที่ลึกที่สุด ลี้กกาล ... มหาโกฏิ” เนื้อความในศิลาจารึก ปราสาทตาเมือนโต๊ด ด้านที่ 4 โศลกที่ 1 ว่า “ผู้ประกอบพิธีบูชาญญสองคน ผู้เป็นโหราจารย์หนึ่งคน คนทั้งสามเหล่านั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรม อยู่ใน การบังคับบัญชาของบรมครูแห่งศรีราชวิหาร” ซึ่งมีคำว่า “คุณธรรมและนรก” ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกทั้ง 2 หลักนี้ด้วย ซึ่งคำนี้ปรากฏในพระพุทธศาสนา (พระมหาบุญหนา ตปสีโล, 2567)

ภาพที่ 3 จารึกปราสาทตาเมือนธม 5 พบที่ปราสาทตาเมือนธม อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์
ที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/3019>

3) วิเคราะห์อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม

คุณธรรม เป็นแนวคิดเชิงสัจยยะที่ปรากฏในศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม 5 ว่า “พระองค์ผู้ปรากฏด้วยเครื่องป้องกันคือคุณธรรม...” และในศิลาจารึกปราสาทตาเมือนโต๊ด ว่า “ผู้ประกอบพิธีบูชา

ยัถสองคน ผู้เป็นโหราจารย์หนึ่งคน คนทั้งสามเหล่านั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรม...” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา โดยคุณธรรมหมายถึง การปฏิบัติตามมรรค 8 อันได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ เข้าใจอริยสัจ 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ คิดแต่ในทางกุศล 3) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ พูดสร้างสรรค์ 4) สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีทางกาย 5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพโดยสุจริต 6) สัมมาวายามะ คือ ความเพียรก่อกุศล 7) สัมมาสติ คือ การมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ และ 8) สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้มั่นคง สงบจากกิเลส (ชัยณรงค์ ศรีมันตะ, 2567)

นรก เป็นแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม 5 ว่า “ขอผู้ทำลายฐานที่ก่อไว้นี้ พร้อมญาติพวกพ้องทั้งปวง จงตกนรกขุมที่ลึกที่สุด ลี้นกาล...มหาโกฏ...” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา โดยนรกหมายถึงแดนสำหรับผู้ทำบาป ซึ่งต้องไปเกิดหรือรับโทษตามคำพิพากษาของพระยม (พระมหาวีโมกข์ วัฒนเนโต, 2567) ตามไตรภูมิพระร่วง นรกเป็นหนึ่งใน “กามภพ” ซึ่งอยู่ในไตรภพ ได้แก่ กามภพ รูปภพ และอรุภพ โดยแบ่งเป็น 8 ขุมใหญ่ เรียงลำดับจากโทษเบาถึงหนัก ได้แก่ 1) สลัญจนา นรก 2) กาฬสุตตนา นรก 3) สังฆาฏนา นรก 4) โรรวนา นรก 5) มหาโรรวนา นรก 6) ตาปนนา นรก 7) มหาตาปนนา นรก และ 8) อเวจีนนา นรก ซึ่งลึกและทรมานที่สุด

ในคติศาสนาฮินดู นรกเป็นสถานที่ลงทัณฑ์คนบาปหลังความตาย และเป็นแดนของพระยมเทพแห่งความตาย โดยเชื่อว่านรกอยู่ทิศใต้ ต่ำกว่าโลก มี 28 ขุม ซึ่งรายละเอียดของนรกและบาปที่นำไปสู่ขุมต่าง ๆ แตกต่างกันไปในแต่ละคัมภีร์ โดยยมทูตจะพาดวงวิญญาณไปชั่งกรรมกับพระยม หากกรรมดีมากกว่าจะได้ขึ้นสวรรค์ หากกรรมชั่วมากกว่าจะตกนรก การอยู่ในนรกหรือสวรรค์ไม่ถาวร เมื่อหมดผลกรรมแล้วจะกลับมาเกิดใหม่ อย่างไรก็ตาม บางคัมภีร์กล่าวถึงนรกที่ไม่อาจกลับมาเกิดใหม่ได้ (ณัฐธเนศ สีนาคำ, 2567)

อภิปรายผล

1) รูปแบบ ความหมาย พัฒนาการ และคติการสร้างปราสาทตาเมือนธม

จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ปราสาทตาเมือนธม มีรูปแบบเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ภายในปราสาทประธานพบศิลาแลงที่สกัดจากหินธรรมชาติ และท่อนโสมสูตรเชื่อมต่อสู่ระเบียงคดด้านทิศตะวันออก สะท้อนถึงการใช้สถานที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ สอดคล้องกับงานศึกษาของอนงค์ หนูแป้น ซึ่งระบุว่า ปราสาทตาเมือนเป็น “บ้านมีไฟ” หรือที่พักสำหรับผู้เดินทางในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยอิงจากจารึกปราสาทพระขรรค์ที่กล่าวถึงการสร้างที่พักและสถานพยาบาลรวม 102 แห่ง โดยมี 17 แห่งตั้งอยู่ในเส้นทางจากเมืองพระนครถึงเมืองพิมาย ทำให้เชื่อได้ว่า ปราสาทตาเมือนทำหน้าที่รองรับผู้แสวงบุญในเส้นทางสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม (อนงค์ หนูแป้น, 2535)

ปราสาทตาเมือนธม หมายถึงปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม (ธม แปลว่า “ใหญ่” ในภาษาเขมร) สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15–17 บนเนินเขาค่อมโขดหินธรรมชาติที่เชื่อว่าเป็น “สวามภูติ

ลิงค์” อันศักดิ์สิทธิ์ ใช้ประกอบพิธีกรรมตามคติศาสนาฮินดู หันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งสอดคล้องกับเส้นทางจากเมืองพระนครผ่านช่องตาเมื่อน สอดคล้องกับงานของวรรณวิภา สุเนตดา ที่ศึกษาสถาปัตยกรรมเขมรในดินแดนไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 15–17 โดยชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการด้านสัดส่วน แผนผัง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่สัมพันธ์กับศิลปกรรมแบบนครวัดและบายอนอย่างมีระบบ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 (วรรณวิภา สุเนตดา, 2552)

คติการสร้างปราสาทตาเมื่อนธม มีรากฐานจากศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งเคารพพระศิวะเป็นเทพสูงสุด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15–17 สะท้อนถึงบทบาทของกลุ่มปราสาทตาเมื่อนในฐานะโครงข่ายอำนวยความสะดวกแก่ผู้สัญจรผ่านช่องเขา ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เส้นทางบริเวณนี้เคยเป็นชุมชนใหญ่ที่สำคัญในอดีต สอดคล้องกับงานวิจัยของอนงค์ หนูแป้น เรื่อง “การศึกษากลุ่มปราสาทตาเมื่อน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์” ซึ่งระบุว่า ปราสาทตาเมื่อนทำหน้าที่เป็น “บ้านมีไฟ” หรือที่พักคนเดินทางในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยอ้างอิงจากจารึกปราสาทพระขรรค์ที่กล่าวถึงการสร้าง “ที่พักคนเดินทาง” และ “สถานพยาบาล” จำนวน 102 แห่ง และมี 17 แห่งอยู่ในเส้นทางจากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมาย ปราสาทตาเมื่อนจึงนับเป็นศาสนสถานเพื่อรองรับนักเดินทางและจาริกแสวงบุญในยุคนี้ได้อย่างชัดเจน (อนงค์ หนูแป้น, 2535)

นรก เป็นแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในศิลาจารึกปราสาทตาเมื่อนธม 5 โดยกล่าวว่า “ขอผู้ทำลายฐานที่ก่อไว้นี้ พร้อมกับญาติพวกพ้องทั้งปวง จงตกนรกขุมที่ลึกที่สุด สิ้นกาล...มหาโกฏิ...” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา โดยนรกหมายถึงดินแดนที่ผู้กระทำความบาปต้องไปเกิดหรือได้รับโทษตามคำพิพากษาของพระยม ตามไตรภูมิพระร่วง นรกจัดอยู่ใน “กามภพ” แบ่งเป็น 8 ขุมหลัก ได้แก่ สัตว์นรก กาสัตตนรก สังฆานรก โรรูนรก มหาโรรูนรก ตาปนรก มหาตาปนรก และอเวจีนรก ซึ่งล้วนแสดงลำดับโทษตั้งแต่เบาจนถึงหนักที่สุด ในคติฮินดู นรกเป็นโลกหลังความตายซึ่งอยู่ทางทิศใต้และต่ำกว่าภูโลก เชื่อว่ามี 28 ขุม และพระยมจะเป็นผู้ตัดสินกรรม วิญญาณจะถูกส่งไปยังสวรรค์หรือนรกตามผลกรรมที่กระทำไว้ ซึ่งสถานะในสวรรค์หรือนรคนั้นไม่ถาวร และเมื่อหมดผลกรรมก็จะกลับมาเวียนว่ายเกิดใหม่ ทั้งนี้ มีบางคัมภีร์ที่ระบุนรกที่ไม่มีการเกิดใหม่อีก สอดคล้องกับพระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์) ศึกษาเรื่อง “นรกและสวรรค์ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเป็นได้ทั้งสถานที่ (รูปธรรม) และภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) โดยในพระไตรปิฎกเล่มที่ 18 (สังยุตตนิกาย) กล่าวถึงนรก 46 ครั้ง และสวรรค์ 75 ครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงผลแห่งกรรม และคติการเวียนว่ายตายเกิด โดยมีการกล่าวถึงลักษณะของนรก-สวรรค์ในเชิงรายละเอียดปรากฏอยู่บ้าง แม้ไม่มากนัก (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), 2533)

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยเรื่อง “อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมื่อนธม” ส่งผลให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ใน 3 ด้านสำคัญ ได้แก่

1. **ด้านโบราณคดี (Archaeology)** การศึกษาภาคสนามร่วมกับการวิเคราะห์เอกสารทางโบราณคดี เช่น ศิลาจารึก รายงานการขุดแต่ง บุรณะ และเอกสารของกรมศิลปากร ทำให้สามารถเข้าใจความเป็นมา รูปแบบ ความหมาย คติความเชื่อ และพัฒนาการของปราสาทตาเมือนธมได้อย่างเป็นระบบ และยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการเชื่อมโยงกับการศึกษาทางพระพุทธศาสนาในลำดับถัดไป

2. **ด้านศิลาจารึก (Stone Inscriptions)** การวิเคราะห์พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม อิงจากการแปลศิลาจารึก 2 หลัก ได้แก่ ศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม 5 และศิลาจารึกปราสาทตาเมือนโต๊ด โดยอาศัยการอ่านตีความร่วมกับข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการท้องถิ่น และประชาชนชาวบ้าน ซึ่งนำไปสู่การถอดรหัสสัญลักษณ์เชิงพุทธผ่านการอ้างอิงงานวิชาการ เพื่อเพิ่มความแม่นยำและความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

3. **ด้านการตีความเชิงสัญลักษณ์ (Interpretation)** ข้อมูลที่ได้จากจารึกถูกนำมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดสัญลักษณ์วิทยาของชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ซ โดยจำแนกเป็น *Icon* (ภาพเหมือน), *Index* (ตัวบ่งชี้), และ *Symbol* (สัญลักษณ์ตามข้อตกลงทางสังคม) การวิเคราะห์นี้ช่วยให้เข้าใจการปรากฏของพระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธมทั้งในระดับรูปธรรม การกระทำ และความคิดเชิงสัญลักษณ์อย่างลึกซึ้ง

สรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลวิจัย

จากการศึกษาปราสาทตาเมือนธมสรุปได้ว่า 1) ปราสาทตาเมือนธมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 15–17 บนโคตหินธรรมชาติอันถือว่าเป็น “สวยามภูศิวลึงค์” มีลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะตัว หันหน้าไปทางทิศใต้ โครงสร้างประกอบด้วยปราสาทประธาน บรรณาลัย และระเบียงคด รายล้อมด้วยสิ่งก่อสร้างศักดิ์สิทธิ์ พัฒนาการของปราสาทสะท้อนถึงการก่อสร้างใหม่บนฐานเดิม หรือการนำชิ้นส่วนโบราณมาประกอบตามคติความเชื่อ 2) การปรากฏของพระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม พบในจารึกที่มีถ้อยคำว่า “คุณธรรม” และ “นรก” แม้ตัวปราสาทมีพื้นฐานในศาสนาฮินดู แต่ถ้อยคำดังกล่าวสะท้อนถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องกรรม วิบาก และผลของการกระทำในโลกหลังความตาย 3) แนวคิดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในจารึก สามารถวิเคราะห์ได้ว่า “คุณธรรม” สอดคล้องกับมรรคมีองค์ 8 อันเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม ขณะที่ “นรก” สื่อถึงผลแห่งบาปตามแนวคิดในไตรภูมิ ซึ่งพบทั้งในพุทธและฮินดู แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางศาสนาอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ชายขอบของอารยธรรมขอม

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในบริบทของปราสาทตาเมือนธม ทั้งในด้านการหล่อหลอมความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธา และความสามัคคีในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคมโดยรวม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รัฐบาล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และกรมศิลปากร ควรร่วมกันกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และส่วนราชการ (บวร) โดยจัดอบรมให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและความเข้าใจเกี่ยวกับปราสาทขอมแก่พระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ ด้วยการเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ควรผลักดันให้มีการพัฒนาหลักสูตรหรือกิจกรรมการเรียนรู้เชิงประจักษ์ที่เชื่อมโยงมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และโบราณคดี เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในบทบาทของพระพุทธศาสนาในโบราณสถาน และส่งเสริมการพัฒนาคนในระดับชาติอย่างเป็นรูปธรรม

2) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

บทบาทในด้านพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทตาเมือนธมของชุมชนในปัจจุบันยังมีอยู่น้อยมาก หากผู้ที่ต้องการศึกษาหรือวิจัยต่อเนื่องจากเรื่องนี้ ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคที่เป็นข้อจำกัด ที่ทำให้พระสงฆ์ส่วนมากไม่ได้มีบทบาทให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทตาเมือนธม ด้วยการเข้าไปช่วยเหลือส่งเสริมกิจกรรมทางโบราณคดี จึงขอเสนอแนะให้ผู้มีความสนใจทำวิจัยในส่วนนี้ อันจะเป็นวิทยาทาน และการได้ช่วยเหลือพระพุทธศาสนาช่วยเหลือพัฒนาการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทตาเมือนธมให้มีศักยภาพ ควบคู่กันไปกับสังคมไทยต่อไป

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา “อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทตาเมือนธม” ในขณะที่ดำเนินการวิจัยก็มีประเด็นที่เกี่ยวข้องที่น่าสนใจควรศึกษาวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

3.1 ควรศึกษาอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทจังหวัดสุรินทร์

3.2 ควรศึกษาอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทอีสานใต้

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
เฉลิมชัย โสมายา. (5 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโยธ, ผู้สัมภาษณ์)

- ชะเอม แก้วคล้าย. (2528). *จารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- _____. (2565). *จารึกวิจิตร เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันธรรมชัยวิจิตรนานาชาติ.
- ชัยณรงค์ ศรีมันตะ. (22 กันยายน 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- ณัฐธเนศ สีนาคำ. (19 กันยายน 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- บุปผา วาสนาม. (5 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูสมุทรเคื่อน ปณฺธิโต. (5 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาบุญหนา ตปสีโล. (5 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาวิโมกข์ วณฺณเนโต. (5 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาสมจินต์ สมมาปโย (วันจันทร์). (2533). *นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการอานวยทัต สิริธมโม. (6 ตุลาคม 2567). พระพุทธศาสนาในปราสาทตาเมือนธม. (พระปลัดสมหมาย สุรพลโย, ผู้สัมภาษณ์)
- วรรณวิภา สุนต์ตา. (2552). *สถาปัตยกรรมเขมรในดินแดนไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17: ลำดับการสืบเนื่อง*. ใน *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2522). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึง พ.ศ. 2000*. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี .
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไพรลดา. (2537). *รายงานบูรณะปราสาทตาเมือนโต๊ด บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ปีงบประมาณ 2537*. หน่วยศิลปากรที่ 6 กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- อนงค์ หนูแป้น. (2535). *การศึกษากลุ่มปราสาทตาเมือน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์*. ใน *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.